

دانشکده معماری و شهرسازی
گروه معماری

پایان‌نامه

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد
معماری

طراحی فرهنگسرای کرمان با تأکید بر مفهوم اجتماع‌پذیری

استاد راهنما: دکتر محمد حسین آیت‌اللهی

پژوهش و نگارش: محمد محمدی

مهرماه ۱۳۹۳

چکیده

در دوران معاصر با افزایش فردگرایی، توجه به محیط کالبدی به عنوان بستر فعالیت‌های انسانی، در جهت نزدیکتر کردن آنان به یکدیگر و جبران بخشی از تعاملات اجتماعی از دست رفته جاری در بناها و فضاهای معماری و شهری، اهمیت بیشتری یافته است. مسئله ایجاد روابط اجتماعی مطلوب در فضاهای معماری و افزایش فرصت‌های تعامل اجتماعی در ساختمان‌های عمومی توسط برنامه‌ریزان و طراحان، زمینه ساز کنکاش در خصوص نوع و میزان تأثیر محیط کالبدی و فرآیند طراحی آن در این مسئله شده است.

فضاهای فرهنگی به عنوان بخشی از فضاهای عمومی بوده که افراد درون سازمان‌های فضایی گوناگون را به صورت اختیاری و برای انجام فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی در کنار سایر افراد گرد هم می‌آورد. این فضاها محلی مناسب برای برقراری تعاملات اجتماعی محسوب شده و نقش مهمی در ایجاد و ارتقاء تعاملات و ارتباط افراد با یکدیگر و زندگی اجتماعی آنها دارند. با درک چگونگی برقراری روابط اجتماعی و ارتباط آن با محیط پیرامون می‌توان معماران و طراحان را در جهت طراحی مناسب چنین فضاهایی یاری رساند.

هدف پژوهش حاضر توجه به ابعاد اجتماعی در طراحی بناهای فرهنگی و یافتن روابطی هر چند ساده شده بین کیفیت‌های فضایی و مفاهیم اجتماعی از جمله اجتماع‌پذیری است. برآورد میزان اجتماع‌پذیری با توجه به مؤلفه‌های آن در نمونه مورد مطالعه از روش مصاحبه و مشاهده و تحلیل نتایج آن از طریق نقشه‌های رفتار فضایی کاربران حاصل شده است. نتایج پژوهش حاضر حاکی از وجود رابطه مستقیم بین میزان اجتماع‌پذیری و مؤلفه‌های کالبدی و فعالیت‌محیط ساخته شده است. این مؤلفه‌ها گاه به تنهایی و گاه در ترکیب با یکدیگر می‌توانند در کمیت و کیفیت اجتماع‌پذیری فضا اثر گذار باشند.

کلمات کلیدی:

طراحی فرهنگسرا، فضای عمومی، اجتماع‌پذیری، محیط ساخته شده، الزامات معماری.

فهرست

فصل اول: مقدمه	۱
۱-۱ تشریح و بیان مسئله	۳
۲-۱ ضرورت و اهمیت	۵
۳-۱ اهداف پژوهش	۶
۴-۱ روش تحقیق	۶
۵-۱ ساختار رساله	۷
فصل دوم: مبانی نظری و مرور ادبیات موضوع	۹
۱-۲-۱ شناخت عمومی فضاهای فرهنگی	۱۱
۱-۲-۱ نقش اجتماعی فضاهای فرهنگی	۱۲
۲-۲ فضای فرهنگی به مثابه فضای عمومی	۱۳
۲-۲ معرفی فضاهای عمومی	۱۳
۱-۲-۲ بررسی مؤلفه‌های کیفی فضاهای عمومی	۱۶
۲-۲-۲ جایگاه تعاملات اجتماعی در فضاهای عمومی	۲۳
۳-۲ مفهوم اجتماع‌پذیری	۲۴
۱-۳-۲ حضور افراد در بنا و عوامل مؤثر بر آن	۲۷
۲-۳-۲ عوامل مؤثر بر میزان مانایی و حضور مداوم افراد در بنا	۲۸
۴-۲ ارزیابی اجتماع‌پذیری	۲۹
۱-۴-۲ بررسی مخاطبین	۲۹
۲-۴-۲ مؤلفه‌های فعالیتی	۲۹
۳-۴-۲ مؤلفه‌های کالبدی	۳۰
فصل سوم: نقد مصادیق و پژوهش میدانی	۳۳
مقدمه:	۳۵

۳۶	۱-۳ نقد مصادیق
۳۶	۱-۳-۱ فرهنگسرای نیاوران
۴۱	۱-۳-۲ فرهنگسرای خاوران
۴۵	۲-۳ بررسی یک پژوهش میدانی
۴۵	۱-۲-۳ هدف پژوهش
۴۵	۲-۲-۳ مواد و روش‌ها
۴۸	۳-۲-۳ معرفی فرهنگسرای فرشچیان
۵۳	۴-۲-۳ معرفی استفاده‌کنندگان
۵۴	۵-۲-۳ یافته‌های حاصل از مصاحبه
۵۶	۶-۲-۳ یافته‌های حاصل از مشاهده
۵۸	۷-۲-۳ عوامل معماری تأثیرگذار در اجتماع‌پذیری فرهنگسرای فرشچیان
۶۵	فصل چهارم: گام‌های طراحی
۶۷	۱-۴ گام اول:
۶۷	۱-۱-۴ کیفیت‌های وابسته در طراحی
۶۹	۲-۱-۴ تحلیل سایت و بستر طرح
۷۸	۳-۱-۴ برنامه فضایی فرهنگسرا
۸۲	۲-۴ گام دوم
۸۲	۱-۲-۴ ارائه ایده‌های اولیه
۸۴	۲-۲-۴ نقد آلترناتیوها
۸۸	۳-۲-۴ انتخاب گزینه مناسب
۸۹	۳-۴ گام سوم: بازخوانی طراحی فرهنگسرا براساس مؤلفه‌های اجتماع‌پذیری
۸۹	۱-۳-۴ راهکارهای طراحی
۱۰۲	۲-۳-۴ معرفی ایده‌های طراحی فضاها

۱۱۵ ۴-۴ گام چهارم
۱۱۵ ۱-۴-۴ توسعه و معرفی طرح پیشنهادی
۱۲۵ پیشنهاداتی جهت ادامه پژوهش‌های آتی
۱۲۷ پیوست ۱: ضوابط و معیارها
۱۲۷ ضوابط و مقررات مقابله با حریق
۱۲۸ ۲. ضوابط اختصاصی راه‌های خروج در تصرف‌های آموزشی- فرهنگی
۱۲۹ منابع و مآخذ

فهرست تصاویر

۲۳ تصویر ۱-۲ نمودار کیفی مکان
۳۶ تصویر ۱-۳ محوطه بیرونی فرهنگسرای نیاوران
۳۷ تصویر ۲-۳ محوطه بیرونی فرهنگسرای نیاوران
۳۸ تصویر ۳-۳ محوطه بیرونی فرهنگسرای نیاوران
۳۹ تصویر ۵-۳ ارتباط بصری به محوطه از گالری
۳۹ تصویر ۴-۳ ارتباط بصری به محوطه از گالری فضای بیرونی
۴۱ تصویر ۶-۳ ساختمان اصلی فرهنگسرای خاوران
۴۲ تصویر ۷-۳ دید کلی به حیاط اصلی و نمایش ارتباط میان گودال باغچه و ساختمان اصلی
۴۳ تصویر ۸-۳ دید به سقف فضایی مرکزی ساختمان اصلی فرهنگسرای خاوران
۴۳ تصویر ۹-۳ پلان ساختمان اصلی فرهنگسرای خاوران
۴۴ تصویر ۱۰-۳ تجمع زنان خانه‌دار به همراه فرزندان‌شان قبل از تشکیل کلاس‌های آموزشی
۴۸ تصویر ۱۱-۳ چیدمان فضاهای داخلی فرهنگسرای فرشچیان منبع: نگارنده

- تصویر ۳-۱۲ جداره متخلخل و نفوذپذیری جداره حاشیه خیابان جهت ورود به داخل بنا ۴۹
- تصویر ۳-۱۳ امکان نشستن در اطراف آبنا و سردر ورودی مجموعه ۴۹
- تصویر ۳-۱۵: معرفی ورودیها و میزان نفوذپذیری بنا. منبع: نگارنده ۵۰
- تصویر ۳-۱۴: نمایش عرصه های فضایی در قالب سه دسته فضاهای عمومی، نیمه عمومی و خصوصی ۵۰
- تصویر ۳-۱۶ رواق میان فضاهای تجاری و آب نما ۵۰
- تصویر ۳-۱۷ ایجاد ارتباطات افقی به وسیله پل ها ۵۱
- تصویر ۳-۱۸ نمایش ارتباطات افقی در فضاهای جمعی مجموعه فرشچیان ۵۱
- تصویر ۳-۱۹ لابی امفی تئاتر ۵۲
- تصویر ۳-۲۰ حیاط انجمن ها و کانون ها ۵۲
- تصویر ۳-۲۱ نمایش فضاهای اجتماع پذیر از دیدگاه مصاحبه شوندگان ۵۵
- تصویر ۳-۲۲ نمایش نقشه رفتار فضایی براساس جنسیت کاربران ۵۷
- تصویر ۳-۲۳ نحوه حضور و برقراری تعاملات اجتماعی در مقابل ورودی ۵۸
- تصویر ۳-۲۴ نحوه حضور و برقراری تعاملات اجتماعی در لابی آمفی تئاتر ۵۸
- تصویر ۳-۲۵ نمونه نقشه رفتار فضایی کاربران، منبع: نگارنده ۵۷
- تصویر ۳-۲۶ و ۳-۲۷ ایجاد قابلیت های کالبدی و امکان بروز رفتار تعاملی در اطراف عناصر طبیعی ۵۹
- تصویر ۳-۲۸ مقایسه موقعیت فضاهای اجتماع پذیر نسبت به ورودی های بنا و مسیرهای ۶۰
- تصویر ۳-۲۹ مقایسه موقعیت فضاهای اجتماع پذیر نسبت به فضاهای فعالیتی فعال بنا. ۶۲
- تصویر ۴-۱ دید به سایت از جبهه شرقی ۷۴
- تصویر ۴-۲ موقعیت قرارگیری سایت طرح نسبت به مسیرهای دسترسی اطراف ۷۴
- تصویر ۴-۳ خیابان ابوحامد واقع در جنوب شرقی ۷۵
- تصویر ۴-۴ بلوار پلیس واقع در شمال شرقی ۷۵

- تصویر ۴-۵ محور پیاده منتهی به سایت، موجود در پارک شورا ۷۶
- تصویر ۴-۶ محور پیاده منتهی به سایت، موجود در پارک شورا ۷۶
- تصویر ۴-۷ نمایش هم‌جواری‌های سایت در مقیاس اول ۷۶
- تصویر ۴-۸ نمایش هم‌جواری‌های سایت در مقیاس دوم ۷۷
- تصویر ۴-۹ جهت‌گیری سایت نسبت به حرکت خورشید در فصول سرد و گرم سال ۷۷
- تصویر ۴-۱۰ لکه‌گذاری‌های اولیه تلاشی برای جانمایی فضاهای باز و بسته ۸۳
- تصویر ۴-۱۱ پیشبرد لکه‌گذاری و سازماندهی فضاها و ورودی‌ها ۸۳
- تصویر ۴-۱۱ معرفی آلترناتیو اول، پلان طبقات همکف و اول ۸۴
- تصویر ۴-۱۲ نحوه قرارگیری حجم در ارتباط با هم‌جواری‌های سایت ۸۵
- تصویر ۴-۱۳ و ۴-۱۴ شبه‌حجمی آلترناتیو اول، تلاش در جهت سازماندهی حجمی فضاهای باز و بسته ۸۵
- تصویر ۴-۱۵ معرفی آلترناتیو دوم، پلان طبقات همکف و اول ۸۶
- تصویر ۴-۱۶ نحوه قرارگیری فضاهای داخلی در ارتباط با هم‌جواری‌های سایت ۸۷
- تصویر ۴-۱۷ و ۴-۱۸ شبه‌حجمی آلترناتیو دوم، تلاش در جهت سازماندهی حجمی فضاهای باز و بسته ۸۷
- تصویر ۴-۱۹ پیشبرد آلترناتیو اول جهت دستیابی به انسجام حجمی ۸۸
- تصویر ۴-۲۰ و ۴-۲۱ محور اصلی و محورهای فرعی در ساختار کلی مجموعه ۱۰۲
- تصویر ۴-۲۲ و ۴-۲۳ تعدد و تنوع نقاط کانونی متناسب با حوزه‌های فعالیت ۱۰۳
- تصویر ۴-۲۴ و ۴-۲۵ حوزه بندی عملکردی فضاها و ارتباط هر حوزه با ورودی‌ها ۱۰۴
- تصویر ۴-۲۶ نمایش محل فضای تجاری ۱۰۵
- تصویر ۴-۲۷ جداره بیرونی شفاف رستوران و ورودی پیلوت مانند به داخل محوطه باز بیرونی ۱۰۶
- تصویر ۴-۲۸ نمایش محل فضای تجاری ۱۰۶
- تصویر ۴-۲۹ نمایش محل کتابخانه ۱۰۷

- تصویر ۴-۳۰ نمایش محل فضای نمایشگاهی ۱۰۸
- تصویر ۴-۳۱ ورودی خیابان ابو حامد و شفافیت بصری در جداره بیرونی گالری ۱۰۸
- تصویر ۴-۳۲ نمایش محل قرارگیری آمفی تئاتر ۱۰۹
- تصویر ۴-۳۳ نمایش محل فضای نمایشگاهی ۱۱۰
- تصویر ۴-۳۴ دید از حیاط کلاس های هنرهای نمایشی به حیاط مجموعه ۱۱۱
- تصویر ۴-۳۵ فضای نیمه باز میان حیاط های آموزشی ۱۱۱
- تصویر ۴-۳۶ نحوه دسترسی محوطه باز بیرونی ۱۱۳
- تصویر ۴-۳۷ ارتباط کالبدی و بصری با پارک ۱۱۳
- تصویر ۴-۳۸ جداره شفاف محوطه بیرونی و دید به آن چه که در حال جریان است ۱۱۳
- تصویر ۴-۳۹ حفظ امتداد حرکت پیاده از پیاده رو و پارک به داخل محوطه باز بیرونی ۱۱۴
- تصویر ۴-۴۰ پرسپکتیو دید پرنده از حجم فرهنگسرا (۱) ۱۱۹
- تصویر ۴-۴۱ پرسپکتیو دید پرنده از حجم فرهنگسرا (۲) ۱۱۹
- تصویر ۴-۴۲ پرسپکتیو دید پرنده از حجم فرهنگسرا (۳) ۱۱۹
- تصویر ۴-۴۵ ورودی از سمت خیابان به محوطه باز بیرونی ۱۲۰
- تصویر ۴-۴۴ ورودی از سمت پارک به محوطه باز بیرونی ۱۲۰
- تصویر ۴-۴۳ نمای بیرونی فضاهای تجاری و ورودی به محوطه باز بیرونی ۱۲۰
- تصویر ۴-۴۶ محوطه باز بیرونی ۱۲۱
- تصویر ۴-۴۷ جداره مجاور خیابان ۱۲۱
- تصویر ۴-۴۸ ورودی مجاور خیابان ۱۲۱
- تصویر ۴-۴۹ محوطه داخلی اصلی ۱۲۲
- تصویر ۴-۵۰ ارتباط محوطه داخلی اصلی با حیاط هنرهای نمایشی ۱۲۲
- تصویر ۴-۵۱ محوطه داخلی اصلی، دید به سمت آمفی تئاتر ۱۲۲
- تصویر ۴-۵۲ حیاط بخش آموزشی و کارگاهی ۱۲۳

- تصویر ۴-۵۳ محوطه داخلی مجاور آمفی تئاتر ۱۲۳
- تصویر ۴-۵۵ پرسپکتیو پرنده از محوطه داخلی مجاور آمفی تئاتر ۱۲۳
- تصویر ۴-۵۶ پرسپکتیو داخلی از لابی (۱) ۱۲۴
- تصویر ۴-۵۷ پرسپکتیو داخلی از لابی (۲) ۱۲۴
- تصویر ۴-۵۸ پرسپکتیو داخلی از طبقه اول لابی ۱۲۴
- تصویر ۴-۵۹ پرسپکتیو داخلی از طبقه اول لابی (۲) ۱۲۵
- تصویر ۴-۶۰ پرسپکتیو داخلی از گالری (۱) ۱۲۵
- تصویر ۴-۶۰ پرسپکتیو داخلی از گالری (۲) ۱۲۵

فصل اول:

مقدمه

۱-۱ تشریح و بیان مسئله

با گسترش جوامع انسانی و ارتقاء نیازهای اجتماعی بشری برای زندگی بهتر و محدودیت‌های فضاهای مسکونی برای برطرف کردن برخی از این نیازها، ضرورت حضور در فضاهایی دیگر جهت انجام برخی از فعالیت‌های انسان از اهمیت زیاد برخوردار است. تأمین نیاز انسان به برقراری ارتباط با دیگران و در کنار جمع بودن، مستلزم وجود قرارگاه‌های کالبدی و رفتاری است. فضاهای عمومی بیشترین ظرفیت را در این رابطه دارند، اما تحقق این امر بدون پاسخگویی مناسب این فضاها به نیازهای اجتماعی افراد میسر نیست. در فضاهای شهری به ویژه مکان‌هایی که به عنوان بناهای عمومی معرفی شده‌اند و دارای کاربری‌هایی مشخص همچون فرهنگی، تجاری، تفریحی، خدماتی و ... هستند، کمبود این‌گونه فضاها که میزانی از نیازها و خواسته‌های اجتماعی افراد را مرتفع کنند، به چشم می‌خورد. این فضاها می‌باید علاوه بر دارا بودن ویژگی‌های یک فضای عمومی مطلوب، بستر مناسبی را برای فعالیت‌های جمعی و اجتماعی فراهم آورند. چنین فضاهایی در صورت وجود، اغلب فاقد طراحی مناسب و از پیش تعیین شده بدین منظور هستند، و یا اینکه فضاهای اجتماع‌پذیری نیستند که علاوه بر حضور و مانایی افراد گوناگون در بنا، بتوانند باعث ترغیب به ایجاد تعاملات اجتماعی میان فردی و فرافردی در این مکان‌ها شوند.

امروزه در بیشتر بناهایی که تحت عنوان فضاهای فرهنگی در کشورمان مورد استفاده قرار می‌گیرند، نیازهای اجتماعی افراد جامعه کمتر مورد توجه قرار گرفته و یا اینکه پاسخگویی آن‌ها در این بناها به خوبی تحقق پیدا نکرده است. بناهای فرهنگی باید بتوانند پذیرای گستره‌ی زیادی از افراد با خصوصیات مختلف اجتماعی در خود باشند به ویژه گروه‌های مختلف سنی، جنسیتی، اجتماعی و اما این دسته از فضاهای عمومی به نسبت فضاهای عمومی دیگر مانند فضاهای تجاری و تفریحی، کمتر مورد استقبال مردم قرار گرفته و منجر شده که بسیاری از آن‌ها تحقق نیازهای اجتماعی خود را در دیگر فضاهای عمومی جستجو کنند. اما باید به این نکته توجه داشت صرف حضور در دیگر فضاهای عمومی تعاملات اجتماعی اتفاق نمی‌افتد و فرد فقط به بخش کوچکی از نیازهای اجتماعی خود یعنی در جمع بودن را پاسخ می‌دهد. فضای عمومی از دیدگاه اجتماعی به عنوان مکانی جهت

ایجاد و تقویت مناسبات و روابط بیرونی، تعاملات، تغییرات و رویارویی‌های اجتماعی و مکانی که گروه‌های مختلف با خواست‌ها و علایق متفاوت گرد هم جمع می‌شوند، تعریف می‌شود که فضاهای فرهنگی یکی از این فضاهاست. در نتیجه توجه به ابعاد اجتماعی فضا در طراحی بناهای فرهنگی و یافتن روابطی هر چند ساده بین کیفیت‌های فضایی و مفاهیم اجتماعی از جمله اجتماع‌پذیری از اهمیت زیاد برخوردار است. فضاهای اجتماع‌پذیر، فضاهایی چند منظوره هستند که تأمین‌کننده بسیاری از فعالیت‌ها روزمره و مورد استفاده کاربران می‌باشند و هماهنگی اجتماعی کاربران را تأمین می‌کنند.

با بیان مفاهیمی کیفی همچون «اجتماع‌پذیری» در طراحی معماری یک بنا، سئوالاتی از این دست به ذهن متبادر می‌شود؛ مؤلفه‌های مؤثر بر ایجاد کیفیت اجتماع‌پذیری در فضا کدامند؟ عوامل محیطی تا چه حد بر میزان اجتماع‌پذیری تأثیر گذارند؟ الزامات معماری مؤثر بر اجتماع‌پذیری از چه طریق محقق می‌شوند؟

پژوهش‌های گوناگونی در رابطه با چگونگی ارتباط بین فضا و روابط اجتماعی از سوی افراد مختلف انجام گردیده که با مطالعه پیکربندی فضا و انتظام فضایی به چگونگی تعامل آن با ساختارهای اجتماعی و رفتارها و فعالیت‌های کاربران دست یافته‌اند (Hillier & Hanson, 1984). همچنین هیلیر در کتاب «فضا فقط ماشین است»¹ خود درباره درک تعامل میان مردم و محیط ساخته‌شده و تبیین رابطه فرم و کارکرد، بر این تأکید دارد که بناها، فضا را سازمان‌دهی می‌کنند و روابط و فعالیت‌های اجتماعی را در بیرون و درون خود شکل می‌دهند (Hillier, 1999). همچنین پژوهشگران دیگری نیز در این زمینه مطالعات متعددی را در حوزه فضاهای عمومی با توجه به رویکردهای اجتماعی انجام داده‌اند (Montero Avila, 2001- – Mitchell, 2003- Albiston, 2010 – Holland et al. 2007). (Zieleniec, 2007).

در ایران نیز پژوهش‌هایی در حوزه حیات جمعی و نقش و جایگاه تعاملات اجتماعی در فضاهای عمومی کشور انجام شده و به بررسی این موضوع پرداخته شده است. گاه به صورت نظری و گاه به

¹ Space Is the Machine.

صورت میدانی در نمونه‌هایی همچون فضاهای ایستگاهی مترو و فضاهای باز به تحلیل روابط اجتماعی موجود در این فضاها از دیدگاه اجتماع‌پذیری پرداخته‌اند (دانشپور و چرخچیان ۱۳۸۶، صالحی نیا و معاریان ۱۳۸۸، مردمی و همکاران ۱۳۹۰ - Modiri et al, 2012).

۲-۱ ضرورت و اهمیت

پژوهش حاضر، بررسی بناهای فرهنگی به عنوان بخشی از فضاهای عمومی شهری که نقش بسزایی در فعالیت‌های جمعی جامعه دارند را مورد توجه قرار داده است. عملکردهای فرهنگی به دلیل دارا بودن فضاها و برنامه‌های غیررسمی به همراه سایر عملکردها، زمینه مناسبی را برای برقراری تعاملات اجتماعی ایجاد می‌کنند. از سویی دیگر دارای نظام‌های فعالیتی متفاوتی نسبت به سایر فضاهای عمومی شهری (میدان‌ها، پارک‌ها، فضاهای ایستگاهی و ...) هستند. این تفاوت در مقیاس فضاها، جنس و نحوه برقراری تعاملات اجتماعی می‌باشد. از سویی دیگر بخش عمده فضاهای فرهنگی را فضاهای عمومی داخلی تشکیل داده‌اند؛ اما اکثر پژوهش‌های پیشین معطوف به فضاهای عمومی بیرونی در مقیاس‌های شهری بوده و کمتر فضاهای معماری در مقیاس یک بنا مورد توجه قرار گرفته است. در نتیجه لزوم بررسی مجزا این‌گونه از فضاهای معماری برای تحقق بستری مناسب جهت رفع نیازهای جمعی و اجتماعی کاربران احساس می‌گردد.

در فضاهای شهری کرمان کمبود فضاهای فرهنگی با کیفیت‌های بیان شده به چشم می‌خورد. چنین فضاهایی در صورت وجود، اغلب فاقد طراحی مناسب و از پیش تعیین شده بدین منظور هستند. این فضاها به دلیل تعداد کم و محدود در سطح شهر، گاه با کمبود فضای کافی برای افراد مواجه می‌شوند و تنها در بازه‌های زمانی خاص مورد استفاده قرار می‌گیرند. همچنین کمبود فضاهایی که بتوانند با کنار هم گذاشتن کاربری‌های مختلف باعث حضور افراد گوناگون و استفاده آن‌ها از این مکان شود، نیز احساس می‌شود.

از سوی دیگر فعالیت‌های فرهنگی می‌توانند تأثیر مستقیم و مؤثری بر رشد فرهنگی جامعه داشته باشند و این مسئله با توجه به ساختار جوان جمعیتی شهر کرمان ضرورت بیشتری می‌یابد.

فضاهای فرهنگی شهر کرمان را حوزه هنری، موزهی هنرهای معاصر، چند نگارخانه خصوصی، کتابخانه، سینما و ... تشکیل می‌دهد. این فضاها هم از لحاظ کمی و هم کیفی پاسخگوی نیازهای شهروندان به فعالیت‌های فرهنگی نیستند.

۱-۳ اهداف پژوهش

این پژوهش سعی دارد با استفاده از دستاوردهای علم روانشناسی محیطی و مطالعات انجام شده پیرامون مقوله اجتماع‌پذیری، طراحی مناسبی از یک بنای فرهنگی ارائه دهد تا این فضاها بتوانند به واسطه ویژگی‌های کالبدی- فضایی خود امکان حضور فعالانه افراد در بنا را فراهم و به ارتقاء تعاملات فردی و فرا فردی کمک کنند. در عین حال نگارنده قائل به این موضوع می‌باشد که احراز کیفیت اجتماع‌پذیری در یک فضا تنها از طریق معماری ممکن نبوده و عوامل مداخله‌گر متعددی در ایجاد چنین کیفیتی دخیل هستند؛ همچنین احراز کیفیت اجتماع‌پذیری به تنهایی شرط کافی برای موفقیت فضاهای فرهنگی نیست. اما توجه به این کیفیت در کنار سایر کیفیات دیگر، به سهم خود تأثیر بسزایی در موفقیت بناها و فضاهای فرهنگی دارد.

۱-۴ روش تحقیق

روش تحقیق رساله حاضر بر دو بخش استوار است که در ابتدا با رجوع به منابع کتابخانه‌ای، ادبیات و سوابق موضوع گردآوری گردیده است. بخش دوم پژوهش بر پایه اطلاعات به دست آمده از کنکاش در رفتار کاربران نمونه مورد مطالعه تدوین شده است. در جهت کسب اطلاعات و بررسی رفتارهای استفاده‌کنندگان و آزمون مبانی پژوهش، جمع‌آوری اطلاعات به صورت میدانی از طریق حضور در بنا انجام گرفته است. در ابتدا از طریق مصاحبه با کاربران بنا به دنبال شناخت فضاهای مطلوب جهت برقراری تعاملات اجتماعی از دیدگاه استفاده‌کنندگان بوده است. فضاهایی که از دیدگاه آنها جهت برقراری تعاملات فردی و فرا فردی مطلوب بوده، شناسایی و جهت تحلیل فضایی از روش «مشاهده» استفاده شده است.

۱-۵ ساختار رساله

رساله حاضر شامل چهار فصل کلی است، که پس از بیان مقدماتی درباره مسئله و ضرورت پژوهش در فصل اول، در فصل دوم تحت عنوان «مبانی نظری و ادبیات موضوع» در چهار بخش به شناخت عمومی فضاها و فرهنگی و مفهوم اجتماع‌پذیری پرداخته می‌شود. هدف از این فصل دستیابی به جایگاه روشنی از فضاها و فرهنگی و نقش کیفیت اجتماع‌پذیری در میان مؤلفه‌های کیفی مؤثر بر موفقیت این فضاها است. در ابتدای فصل به صورت عام به بیان تعاریف و کیفیات فضاها و عمومی پرداخته شده تا در بخش‌های بعد با درک مناسب‌تر از جایگاه و نقش کیفیت اجتماع‌پذیری بتوان به تعریف و بیان مؤلفه‌های اجتماع‌پذیری و مبانی نظری مناسب برای فصول بعدی دست یافت.

در فصل سوم تحت عنوان «نقد مصادیق و پژوهش میدانی» با بررسی نمونه‌های مشابه موجود و مشاهده مستقیم نگارنده در این نمونه‌ها به شناخت رفتارهای جاری در فرهنگسرا پرداخته می‌شود. از این طریق طراح می‌تواند با شناخت دقیق فضا و نکات مثبت و منفی این مکان‌ها با طرح و آزمون فرضیات خود، اقدام به طراحی واقع بینانه‌تری از فضا نماید. در بخش دوم «پژوهش میدانی» نیز با نگاهی موشکافانه در فرهنگسرای فرشچیان اصفهان به عنوان نمونه مورد مطالعه، با جمع‌آوری اطلاعات لازم و تجزیه و تحلیل یافته‌ها، نقشه‌های رفتاری فضا استخراج گردیده است. و احکام کلان بیان شده برای فضاها و عمومی به احکام خرد متناسب با فضاها و فرهنگی و فرهنگسراها تبدیل شده است. در نتیجه می‌توان ارتباط مناسب‌تر و شفاف‌تر میان مبانی نظری، موضوع طراحی و رفتارهای مخاطب را انتظار داشت.

در فصل چهارم با عنوان «گام‌های طراحی»، مراحل مختلف عملیاتی شدن مبانی نظری مطرح شده در فصل‌های گذشته و تبدیل آن به احکام طراحی بررسی خواهد شد. در این فصل با تدوین فرآیند طراحی مورد نظر به ارائه ایده‌ها و راهکارها و معرفی ما به ازای کالبدی احکام طراحی پرداخته می‌شود. به طور کلی می‌توان گفت نتیجه پژوهش کیفیات و احکام مستخرج از دو فصل گذشته است که هم به صورت نظری و هم به صورت عملی در برنامه‌ریزی و طراحی بکار گرفته شده است.

فصل دوم:

مبانی نظری و مرور ادبیات موضوع

فضای عمومی در طراحی و برنامه‌ریزی شهری تحت عناوینی همچون «عرصه عمومی»، «فضای شهری»، «مکان عمومی» و ... مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. از سویی دیگر در ادبیات حاکم در میان معماران در مبانی طراحی بناها، آن را با توجه به کاربری فضاها دسته‌بندی کرده و نام می‌برند. در این میان معماران در طراحی بعضی از فضاهای عمومی که در قالب یک بنا تعریف می‌شوند، بخشی از وظیفه این فضاها به عنوان گونه‌ای از فضای شهری را نادیده می‌گیرند. یکی از دلایل این موضوع شاید نا آگاهی معماران و طراحان از پژوهش‌ها و تحقیقات صورت گرفته در حوزه طراحی شهری و نتایج آن‌ها باشد. همچنین دلیل دیگری که برای این موضوع می‌توان متصور شد این است که بیشتر پژوهش‌های صورت گرفته در مورد فضاهای عمومی با توجه به مقیاس بزرگ و حوزه نفوذ آن‌ها، توسط برنامه ریزان و طراحان شهری انجام شده و نتایج و احکام بدست آمده نیز بیشتر با دغدغه‌های این افراد سازگاری دارد.

در این رساله سعی شده است علاوه بر طرح مباحث موجود در حوزه معماری با ورود به گوشه‌ای از مباحث طراحی شهری متناسب با هدف پژوهش، در جهت کاهش شکاف موجود در طراحی بناهایی که دارای جایگاهی مهم در فضاهای عمومی شهری هستند گام برداشته شود.

۲-۱- شناخت عمومی فضاهای فرهنگی

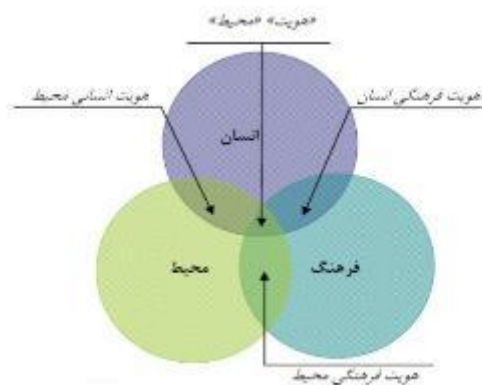
ملل مختلف برای به ظهور رساندن فرهنگ و به عبارتی دیگر آداب و رسوم خود مکان‌های مختلفی را مورد استفاده قرار می‌داده‌اند. معابر، بازارها و میدان‌ها یکی از معیارهای پیشرفت جوامع در عصرهای مختلف می‌باشند. نوع و چگونگی این بناها محلی برای شناخت تمدن‌های قدیم بشری و برآورده شدن میزان رشد و بالندگی هر تمدن و فرهنگ مربوط به آن جامعه است. هر مکانی که در آن آداب و رسوم یک قوم به نوعی بروز و ظهور یابد را می‌توان فضاهای فرهنگی نامید. علاوه بر این مکان‌ها در دنیای جدید فضاهایی چون سینماها، پارک‌ها، مجموعه‌های فرهنگی - هنری، موزه‌ها، کتابخانه‌ها و بسیاری از مکان‌های دیگر نیز اضافه شده است که نشان دهنده پیچیدگی و گستردگی فرهنگ در جوامع امروزی است.

در دنیای امروز برای انتقال ارزش‌ها و میراث فرهنگی هر قوم و ملتی علاوه بر روش‌های قدیمی، طرق مختلف جدیدی با توجه به علاقه بشر به دانستن و آموختن به کار گرفته می‌شود؛ انتقال فرهنگ از طریق خواندن در فضاهایی همچون کتابخانه‌ها، انتقال دانسته‌های دیدنی از طریق نمایش آثار فرهنگی - هنری در فضاهایی همچون موزه‌ها و گالری‌ها و انتقال فرهنگ دیداری و شنیداری در فضاهایی چون سینماها، آمفی‌تئاترها و ... صورت می‌گیرد. اگر چه امروزه وسایل ارتباط جمعی همچون تلویزیون و رادیو امواج فرهنگی خود را همه روزه به داخل خانه‌ها انتشار می‌دهند، لیکن بسیاری از امور فرهنگی تنها در مکان‌های منحصر به خود و در ارتباط با محیط و سایر افراد صورت می‌پذیرد بطوریکه امروزه کتابخانه‌ها، سینماها و تئاترها جزء فضاهای قطعی یک مجموعه شهری درآمد و بدون آن شهر از خلاء فرهنگی محسوسی رنج خواهد برد.

۲-۱-۱ نقش اجتماعی فضاهای فرهنگی

بناهای فرهنگی نه تنها عرصه بیان و بروز فرهنگ جامعه هستند، بلکه بستر تولید و مصرف فرهنگی و مبادله نشانه‌های فرهنگی را نیز فراهم کرده و همچنین نیازها و عملکردهای فرهنگی جامعه را برآورده می‌کنند. محیط‌های فرهنگی تأثیری مهم و دیرپا بر فرم و کارکرد شهرها از جنبه‌های زیباشناختی، اجتماعی، اقتصادی و سمبولیک دارند (Evans, 2001: 1).

فرهنگ و محیط، هویت‌ساز زندگی انسانی می‌باشند، به نحوی هر کدام نقش اساسی در تشکیل هویت انسان بر عهده دارند. هرچه ارتباط انسان با مؤلفه‌های فرهنگی و محیطی نزدیک‌تر و دارای مشترکات بیشتری باشد، هویت فرهنگی انسان تحقق بیشتری پیدا می‌کند. از دیگر سو می‌توان دید فصل مشترک هویت فرهنگی انسان، هویت فرهنگی محیط و هویت انسانی محیط، «هویت» «محیط» و در واقع جامعه را تشکیل می‌دهند (نمودار ۱).

نمودار ۲-۱) ارتباط انسان، فرهنگ، محیط و ارتباط آن با هویت منبع: (نقی زاده، ۱۳۸۶، ۳۳۰)

۲-

۲-۱ فضای فرهنگی به مثابه فضای عمومی

قلمرو فضای عمومی، به تمامی فضاهایی اطلاق می‌شود که توسط مردم قابل دسترسی و استفاده باشد (کارمونا و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۲۳). با توجه به این تقسیم‌بندی از قلمرو فضاهای عمومی که شامل: ۱- فضاهای عمومی خارجی، ۲- فضاهای عمومی داخلی، ۳- فضاهای داخلی و خارجی نیمه عمومی می‌باشد. فضاهای فرهنگی بخشی از قلمرو فضای عمومی محسوب می‌شود و در دسته فضاهای عمومی داخلی قرار می‌گیرد. در تعریف فضاهای عمومی داخلی چنین بیان شده است: «فضاهای عمومی داخلی: شامل کتابخانه‌ها، موزه‌ها، تئاتر شهرها و ... و همچنین تسهیلات رفت و آمد عمومی چون قطار، ایستگاه‌های اتوبوس، فرودگاه‌ها و ... را شامل می‌شود» (همان). با توجه به تعریف فوق و قرار گرفتن مجموعه‌های فرهنگی در دسته‌بندی فضاهای عمومی به بیان ویژگی‌های این فضاها پرداخته می‌شود.

۲-۲ معرفی فضاهای عمومی

فضای عمومی از منظرهای گوناگون و از دیدگاه‌های متفاوتی تعریف شده است که تمامی آن‌ها به نوعی مکمل هم می‌باشند. تمامی تعاریف عموماً بر دسترسی همه افراد به فضا و فعالیت‌های متنوع در آن تأکید دارند که تعامل اجتماعی بارزترین وجه نتیجه این دسترسی است که در فضاهای عمومی رخ می‌دهد (خادمی و همکاران، ۱۳۸۹، ۲۱۳). در جدول زیر برخی از این

تعاریف بیان شده است.

جدول ۲-۱: تعاریف فضاهای عمومی از دیدگاه نظریه پردازان مختلف

تعاریف	نظریه پرداز
فضای عمومی را می‌توان به مثابه فضایی تعریف کرد که اجازه می‌دهد مردم به آن و فعالیت‌های درون آن دسترسی داشته باشند و فضایی است که یک کارگزار عمومی آن را کنترل می‌کند، فضایی که در جهت منافع عمومی تأمین و اداره می‌شود. (مدنی پور ۱۳۸۷، ۲۱۶)	مدنی پور
فضای عمومی فضایی است که در آن با غریبه‌ها سهیم هستیم، مردمی که اقوام، دوستان یا همکار ما نیستند. فضایی است برای سیاست، مذهب، داد و ستد و ورزش. فضایی برای همزیستی مسالمت آمیز و برخوردهای غیرشخصی. (همان)	والزر
فضای عمومی بستر مشترکی است برای انجام فعالیت‌های کارکردی و مراسمی که پیوند دهنده اعضای جامعه است. چه روزمرگی‌های معمولی باشد و چه جشنواره‌های دوره‌ای. صفحه‌ای است که در آن نمایش زندگی جمعی در معرض دید قرار می‌گیرد. به عقیده وی: فضای شهری صحنه‌ای است که داستان زندگی جمعی در آن گشوده می‌شود.	کار ^۱
از دیدگاه وی عرصه‌های عمومی مهم ترین بخش شهرها و محیط‌های شهری هستند. در چنین عرصه‌هایی بیشترین تماس، ارتباط و تعامل بین انسان‌ها رخ می‌دهد. این عرصه‌ها تمام بخش‌های بافت شهری را که عموم مردم به آن دسترسی فیزیکی و بصری دارند، در بر می‌گیرد. بنابراین این مکان‌ها از خیابان‌ها، پارک‌ها و چهار راه‌ها تا ساختمان‌های محصور کننده آن‌ها را شامل می‌شود. (پورجعفر و محمودی نژاد، ۱۳۸۸، ۲۷).	تیبالدز ^۲

همچنین کارمونا و همکاران (۱۳۹۱) در تعریف خود فضاهای عمومی امروز را به عنوان قلمروهای عمومی می‌داند که به مکان‌ها و محیط زندگی اجتماعی اطلاق می‌شوند. این قلمروها به عنوان میدانی برای رفتار و نمایش، زمینه‌ای مشترک و خنثی برای تعامل اجتماعی، اختلاط و ارتباط و به عنوان مرحله‌ای برای «معرفت اجتماعی»، «پیشرفت شخصی» و «تبادل اطلاعات» عمل می‌کند.

فضای عمومی به عنوان کلیتی گسترده در ارتباط تنگاتنگ با مفهوم دیگری که در واقع از زیر مجموعه‌های آن نیز به شمار می‌رود قرار دارد؛ این مفهوم که شهر، شهرسازی و جامعه مدنی و حیات

^۱ Carr

^۲ Fransis Tibbalds